

⁴³ Zacharia von Lingenthal, 46–51. pp.

⁴⁴ Zepos, Griech. 479. p.

⁴⁵ Yiannopoulos, 7. p.

⁴⁶ Sontis, 369. p.

⁴⁷ Pantazopoulos, 259–260. pp.

⁴⁸ Pantazopoulos, 259. és 260–261. pp.

⁴⁹ Zepos, Griech. 479. p.; Pantazopoulos, 262–263. pp.; bővebben ld.: Zepos, L'influence... 432–437. pp.

⁵⁰ Szövege eredetiben: Mikhaél Foteinopoulosz Nomikon Procheironja címmel P. J. Zepos-tól jelent meg az athéni kiadású „Magánjogi Szemle” című szakfolyóirat 1959. évi számában. Ld.: Archeion Idiótiku Dikaiu; Á.É.Á. 17 (1954–1959).

⁵¹ Görög-román bilingvis kritikai kiadása: Codul Calimach. Editura Academiei Republicii Populare Romîne 1958.

⁵² Zepos, Griech. 479. p.

⁵³ Pantazopoulos 262–263. pp.; bővebben ld.: Zepos, L'influence... 432–437. pp.

⁵⁴ Sontis, 371. p.

⁵⁵ Calasso, Francesco: Il problema storico del diritto comune e i suoi riflessi metodologici nella storiografia giuridica europea. In: RIDA(–AHDO Archives D'Histoire Du Droit Oriental) 2 (1953) 441–463. pp.

⁵⁶ A recepció Wieacker szerint a jogi normák rendszerére felépített tudományos gondolkodásmód átvételét jelenti. Wieacker, Franz: Privatrechtsgeschichte der Neuzeit. (Göttingen 1952), 64–65. pp.

⁵⁷ Yiannopoulos, 7. p.

⁵⁸ Sontis, 371³⁷.

⁵⁹ Pantazopoulos, 264–266. pp.

⁶⁰ (Kiem. a szerző.) Kivonat a hiteles német–görög bilingvis közlönyszövegből. Sontis, 375⁴⁷

Filó Mihály – Molnár-G. Fruzsina:

Az öngyilkosság a jogtörténetben

AZ ÖNGYILKOSSÁG BÜNTETLENSÉGE

A szuicidum, pontosabban annak kísérlete a modern jogrendszerben – Törökország kivételével – büntetlen¹, amit többnyire egyszerűen a tényállásszerűség hiányával magyarázhatunk. Nyilvánvaló, hogy a más megölésének tilalma nem terjedhet ki arra az esetre, amikor önmagunkra emelünk kezét. A Btk. 161. § – „aki mást megöl” – nem ad további vitára okot, szemben például a német büntetőtörvénnyel, amelynél az emberölés (§ 212 StGB) diszpozíciójából – „aki egy embert megöl” – Schmidhäuser² arra következtet, hogy a törvény az öndestrukción is büntetni rendeli. Ez a nézet természetesen a német jogirodalomban is kisebbségben maradt. Ha jogalkotó az öngyilkosságot pönalizálni kívánná, akkor nyilvánvaló, hogy azt *sui generis* tényállás formájában tenné. A büntetőjog világos állásfoglalása ellenére azonban aligha létezik még emberi magatartás, amit annyi morális kétely övezne, mint az öngyilkosságot. A szuicidum erkölcsi és jogi értékelése hű lenyomatát adja egy kor társadalmának, pontosabban annak a diskurzusnak, amely egy bizonyos szellemi közegben az élet értékét és az emberi szabadság fogalmát vitatja. Az élet önkezdő elvétele megítélését ezért nem lehet önkényesen kiragadni az adott szociális kontextusból. A kultúrhistoria különböző korszakai gyökeresen eltérő képet mutatnak. Az öngyilkost hol hősként, hol pedig súlyos bűn elkövetőjeként láthatjuk, ráadásul a diametriális álláspontok a legtöbbször egyidejűleg, párhuzamosan vannak jelen egy-egy eszméletörténeti metszetben. Arra is figyelemmel kell lennünk, hogy maga a döntés – a halált választani az élet helyett – végül mindig az egyén kezében összpontosul. A közösség értékei, érvei, normarendszere háttérbe szorul-

nak. Az öngyilkos nem csak másokat hagy el, de maga is végletesen egyedül marad. Éppen ebben rejlik a legnagyobb talány: hogyan érheti el a jog – ha elérheti egyáltalán – a szakadék szélén álló halálrészánt?

Tévedés lenne azt gondolnunk, hogy az önkéntes halál pusztán jogfilozófiai dilemmákat vet fel. Egyrészt a szuicidum ösztársadalmi méretekben is jelentős probléma, Magyarország jelenleg a 5. az öngyilkossági statisztikák morbid ranglistáján, különösen a 65 év feletti férfiak veszélyeztetettek.³ Másrészt – a hazai jogirodalomban fel nem ismert módon – a lehető legszorosabban érintkezik az eutanázia büntetőjogi problémakörével.

Az alábbiakban az öngyilkosság megítélésének európai és magyar jogtörténetéről adunk vázlatos összefoglalót.

AZ ÖNGYILKOSSÁG AZ EURÓPAI JOGTÖRTÉNETBEN

Az amazóniai őserdőben mindmáig fennmaradt egy indián törzs,⁴ „a méreg népe”, amelynek tagjai rendszeresen öngyilkosságot követnek el: magukhoz veszik egy bizonyos fa gyökerét, amely hallucinációkat és légzésbénulást okoz. A *suruaha* indiánok tisztában vannak a növény halálos hatásával, azonban hitük szerint lelkük csak így kerülhet az ősök paradicsomába. A fehér ember megjelenése előtt kizárólag a kiválasztottak – a varázslók – élvezhették a *cunaha* drogját, de a hagyományos struktúrák felbomlásával feledésbe merült a korábbi tabu. A szellemvilággal azonban nem érintkezhetnek következmények nélkül az avatatlanok. Az évente születendő gyermekek már nem pótolják a méreg áldozatait. A törzs így lassú, de biztos kihalásra ítéltetett. Mindez kiválóan példázza, hogy az élet önkezdő elvétele az archaikus tudatforma számára még gyakran szentségi értékű cselekedet volt, amely eszközt jelentett egy magasabb létállapot eléréséhez.

A szűkös természeti adottságú területeken élő népeknél jellemző, hogy a gyengék és a betegek önként ma-

radnak hátra a vadonban, hogy halálukkal a közösség túlélését szolgálják. Japánban a munkaképtelen idős Sinsu tartományban a halottak ünnepén megrendezik saját halotti torukat, főtt rizst esznek, rizsbort isznak, s utána elindulnak a hegyre meghalni.⁵ Hasonló szokást örökít meg *Sánta Ferenc* Erdélyről, ahol a nagycsaládok öregjei a tordai kénes barlangokban végezték be életüket, ha a fiataloknak már nem jutott elég élelem.⁶

A rituális és az altruista öngyilkosságtól hosszú út vezetett napjaink jogelméleti vitáihoz az emberi méltóság kiteljesítéséről. Közismert, hogy az antikvitás filozófusai, mindenekelőtt a sztoikusok, elfogadták a meghívott halált. Az elviselhetetlen kinnal járó betegségek már elegendő indokot szolgáltatottak az élet önkezdéséig. *Zénon* és *Diogenész* is erre az útra léptek. A görögök nyomán a rómaiak is dicsőítették a szabad halált, *Seneca* is önkezdéssel oltotta ki az életét. Az archaikus és praeklasszikus római jog a szuicidum kísérletét nem az élet elleni vétekként, hanem a közösség elleni jogsértésként fogta fel. A *Corpus Iuris Civilis* nem tartalmazott büntető rendelkezést az öngyilkosokra. Ha valaki azonban azért dobta el az életét, hogy mentesülhessen egy olyan bűncselekmény miatti felelősségre vonás alól, ami vagyonekobzást vonhatott maga után, akkor törvényes és végrendeleti örökössei helyébe a *fiscus* lépett. Ebben az esetben a végzetes tettet ugyanis egyfajta beismerésként értékelték. Ezen kívül a vádlottnak manifestusnak kellett lennie, illetve egyéb megfelelő eljárásban kellett ellene vádat emelni, továbbá vizsgálni kellett azt is, hogy az öngyilkosságot nem valamilyen más okból követte-e el?⁷ A katonák szuicidumát a gyávaság jeleként értékelték, és halállal büntették, kivéve, ha a kísérletre hetvenkedésből vagy alkoholos állapotban kerül sor, ilyenkor megelégedtek az elbocsájtással (*missio ignimniosa*).⁸

A keresztény egyház - Szent Ágoston óta - az élet önkéntes befejezését halálos bűnként ítélte meg, amelyért kiátkozás jár. *Augustinus* az Isten államáról írt művében⁹ mindenekelőtt az ötödik parancsolatra hivatkozik: a „*ne ölj!*” tilalma kiterjed az önkezdő halálra is. Noha az ancyrai zsinat (314) és a korai egyházatyák - *Ambrosyus* és *Hieronymus* - még engedtek kivételt, ha egy leány nemi erőszakot szenvedett el és becsületét másképpen nem tudta megőrizni, az orléans-i (533), bragai (563) és auxerre-i (613) szinódus már követte az ágostoni felfogást. A *Decretum Graciani* az öngyilkosságot gyilkossággként bünteti: „*Qui se ipsum occidit, homicida est*”¹⁰. A Korán 4. Szúrája szintén tartalmazza a szuicidum tilalmát. A Biblia ezzel szemben nem ad egyértelmű választ, noha az Újszövetségben több helyütt is megjelenik a motívum. Krisztust a Sátán a jeruzsálemi templom tornyán megkísérti: „*Ha Isten fia vagy, vesd alá magad; mert meg van írva: Az ő angyalainak parancsol felőled, és kézen hordoznak téged, hogy meg ne üsd lábadat a kőbe.*”¹¹ Az evangéliumok arról is tudósítanak, hogy Júdás - miután elárulta Jézust - felakasztotta magát, állásfoglalást azonban itt sem olvashatunk. Az Ószövetség néhány igehelye (Saul, Sámson) egyenesen heroizálja az öngyilkosságot.

A jogtörténet azt tanítja, hogy az öngyilkosság büntetendőségét a világi hatalom eredetileg az egyház befolyására vezette be, és csak jóval később zárkóztak fel a teológiai érvek mellé - jóval kevésbé hangsúlyosan - szociális és népesedéspolitikai szempontok.¹² Ennek megfelelően az alkalmazott szankciók jellege is kifejezetten a vallás hatását mutatja. Nagy Károly kapitulárai és a középkori városi jogok megtagadták az öngyilkosoktól az egyházi eltemetést, Angliában testüket először karóval döfték át, majd az országút mellé temették. A holttestet megbecstelenítő büntetéseket később felváltotta a vagyonekobzás, az örökhozájárás jogának megvonása. A francia, valamint a bajor és brandenburgi tartományi jogban a hagyaték az államra vagy a tartományúrra szállt. A konfiskációt Angliában csak 1870-ben törölték el. A *Corpus Iuris Canonici* az öngyilkosságot gyilkossággként kezelte, sőt annál is szigorúbban ítélte meg, mivel nem csak az életet oltja ki, hanem a lelket is kárhozatra veti. A *Constitutio Criminalis Carolina* 135. cikkelye és a mintájára alkotott partikuláris törvénykönyvek szintén hasonló szemléletet tanúsítanak. Különösen szigorú szabályozást tartalmazott az 1768-as *Constitutio Criminalis Theresiana*. Az 1779-es száz törvény a házastársat és a rokonokat magas pénzbüntetéssel fenyegette, amennyiben nem tettek meg minden elvárható a végzetes tett megakadályozása érdekében.¹³

Az öngyilkosság dekriminalizációját a felvilágosodás hozta el. *Voltaire* és *Rousseau*¹⁴ már nem hitt a posztmortális büntetések visszatartó erejében. A megbecstelenítő procedura csak az özvegy és az árvák számára jelent újabb fájdalmat, a vagyonekobzás pedig egzisztenciálisan is ellehetetleníti a hátrahagyottakat. *Beccaria*¹⁵ az élet önkéntes befejezését erkölcsstelennek és bűnösnek tartotta, azonban nem látta értelmét büntetés alkalmazásának. Ahogy azt sem büntetjük, aki kivándorlással szakítja ki magát az állami kötelekekből, az öngyilkos sem szolgál rá a törvény szigorára, hiszen - a kivándorlóval szemben - legalább javait hátrahagyja a közösségnek. Svédországban már 1750-ben királyi leirat rendelte el, hogy sikertelen szuicidum esetén a hatóságok tekintsenek el a büntetőeljárástól. Németországban először az 1813-as bajor büntető törvénykönyv helyezte hatályon kívül az önként választott halálba indulót sújtó rendelkezéseket, bár azok alkalmazását Nagy Frigyes már 1751-ben is megtiltotta. Franciaországban 1790-ben a Nemzetgyűlés lépett túl a középkori szemléleten.

Teljesen más képet mutat az angolszász jogkör fejlődése. Angliában a *Common Law* az önkezdő halál kísérletét 1961-ig büntettként (*felony*) értékelte,¹⁶ bár a bíróságok - az USA-hoz hasonlóan - a gyakorlatban nem alkalmazták ezt a tényállást. A kettős öngyilkosság túlélőjét sokáig gyilkosságért (*homicide*) vonták felelősségre, amit csak 1957-től enyhítették emberölésre (*manslaughter*).¹⁷

Megjegyzendő, hogy a *Corpus Iuris Canonici*¹⁸ változatlanul tartalmazza a szuicidum tilalmát, azonban mind a katolikus, mind a protestáns egyházjogászok

egyértelműen abban, hogy a keresztényektől nem vonható el az egyházi temetés. Abban is konszenzus uralkodik, hogy a – gyakran kóros elmeállapotú – öngyilkos esetén nem beszélhetünk preventív hatásról, továbbá a végtisztesség megtagadása messzemenően kereszténytelen lenne.¹⁹

AZ ÖNGYILKOSSÁG A RÉGI MAGYAR BÜNTETŐJOGBAN

Az öngyilkosság és kísérlete a régi hazai büntetőjogban egyáltalán nem képezett bűncselekményt. Az öngyilkosság büntetendőségét a kánonjog honosította meg. Az egyház az öngyilkostól csak a szentelt földben való eltemetést és az egyházi temetési szertartást tagadta meg. A polgári jogszabályok, nem érve be ezzel a morális megbélyegzéssel, elrendelték az áldozat hóhér általi eltemetését, a hagyaték egyharmadát pedig elkobozták. Hazánkban hajdan – *Bodó* tanúsága szerint – szokás volt az öngyilkosok tetemeit a hóhér által elégettetni.²⁰ A bakó ilyenkor az illetőnél találtakat is a sajátjának tekintette, amit *Bodó* a maga részéről helytelenít, és hangsúlyozza az öngyilkossági okok vizsgálatának mindenkor szükségességét. A kánonjog a kísérletre bűntét és poenitentiát rendelt el, míg a régebbi világi gyakorlat az öngyilkosság kísérletét fenyíték alá vette.²¹

Az elhunyt csak akkor mentesült a hátrányos következmények alól, ha igazolást nyert, hogy tettét zavarodott elmével követte el.²² *Szlemenits* véleménye szerint a tébolyultságot kétes esetben az ártatlanság („velünk született büntetlenség”) vélelme alapján mindig feltételezni kell.²³

A *Bodó* által említett gyakorlat fejlődését nagyban elősegítették a *Praxis Criminalis* hasonló rendelkezései.²⁴ Bár III. Ferdinánd 1656-os alsó-ausztriai törvénykönyve a rendek ellenállása miatt soha nem emelkedett törvényerőre, Kollonich Lipót bíboros latin fordítása 1844-ig a magyar törvénytár minden kiadásában szerepelt és a bíróságok alkalmazták. A *Praxis Criminalis* az életunt öngyilkos által hátrahagyott, s a tett szándékait megjelölő feljegyzéseket sem tekinti elégségesnek ahhoz, hogy az elhunyt mentesüljön a szankciók alól.

Az első büntető törvénykönyv-tervezetet több mint ötven évre rá követő Bencsik-féle javaslat (1712) nem említi az öngyilkosságot.

Érdemes megemlíteni, hogy a nemzetközi hatások (Beccaria, Voltaire) ellenére a XVIII. század második felében az öngyilkosság büntetendőségének eszméje megerősödött a Habsburg Birodalomban. Bár az 1768-as *Constitutio Criminalis Theresiana* nem – bár alkalmazták – és az 1787-es *Sanctio Criminalis Josephina* is csak átmenetileg lépett hatályba Magyarországon – mindkettő igen szigorúan büntette az öngyilkosságot. Ez utóbbi sintér által rendeli eltemetetté az öngyilkost, az életben maradótra pedig javulásig fogházbüntetést szab ki.²⁵ A *Const. Theres. 93.§-a* elrendeli, hogy a holttestet a hóhér a bitófa alatt temesse el. (Hasonló ol-

vasható a *Codex juris bav. crim.-ban* szándékos öngyilkosság esetére.²⁶)

A fordulat 1791-ben következik be, ekkor már nem büntetik az öngyilkosságot: megszüntetik a becsületlenítő eltemetést. Az öngyilkosságban segítséget nyújtó személyt vagy felbujtót továbbra is felelősségre vonják.²⁷ Rendkívül jelentőssé teszi az 1795-ös tervezet²⁸ az a már *Szlemenits* által is idézett momentum, hogy az öngyilkosok esetében mindig vélemezni kell az elkövetés szellemi, illetve fizikai betegség, megzavarodás miatti végrehajtását. A tervezet visszaélésnek minősíti még azt a kánoni tételeken alapuló gyakorlatot is, amely az öngyilkostól megtagadta a megszentelt földben való pihenés jogát. A tervezet a halottal szemben alkalmazható egyedüli szankciónak csak az egyházi temetés megtagadását ismerte el; a sikertelen öngyilkossági kísérlet elkövetőjével szemben alkalmazhatónak tart viszont bizonyos (közelebről meg nem határozott és időtartamban sem rögzített) felügyeletet.²⁹

Hasonló felvilágosult méltányosságról tesz tanúbizonyságot *Gál* 1830-ban kelt Javallata, amely az első (erdélyi) magyar nyelvű büntető törvénykönyv-tervezet.³⁰ E szerint a tébolyultság (ártatlanság) vélelme csak akkor tartható fenn, ha valamely gonosztevő az igazságszolgáltatás kikerülése végett vetemedett erre a tette, s tette megbánásának jelét (sic!) nem mutatta. A szankció a már ismert tisztességes eltemetés megtagadása mellett egy újdonsággal is kiegészül: a terhelő ítéletet az országban ki kellett hirdetni.³¹ A kísérletet a javaslat súlyos vétség gyanánt fenyíték alá vett, az öngyilkosjelöltet polgári jogainak gyakorlására érdemtelenné nyilvánította (ez mindig meghatározott időre volt csak kiszabható), s gondnokság alá helyezette.

1849-ben sok egyéb osztrák jogszabály mellett hatályba léptették Magyarországon is az osztrák büntető törvényt, az 1803. évi *Strafgesetzet*.³² Ez az öngyilkossági kísérletet súlyos kihágásként értékeli. Ha a megkísérlő önként állt el a befejezéstől, a helyhatóság főnöke komoly intelemben részesítette. Amennyiben rajta kívül álló okból állt el, akkor felügyelet alá helyezték, és megfelelőnek vélt bánásmóddal iparkodtak szándékától eltéríteni.³³ A befejezett öngyilkosságot azzal sújtja, hogy a tetem a temetőn kívül, a bíróság utasítása szerint temetessék el. A rendelkezést egy 1850. évi január 17-én kelt pátens helyezte hatályon kívül.

A *Deák Ferenc* nevével fémjelzett 1843. évi javaslat az öngyilkosságra nézve nem tartalmaz rendelkezést. A javaslat főbb elveit tárgyaló *Kautz* a gyilkosság fogalmával kapcsolatban megjegyzi, hogy az élet kioltásának nem a meggyilkolt, hanem tőle különböző személy által kell véghezvitetnie, mert az ember önmaga irányába büntettet nem követhet el. (77.§)³⁴

1864-ben *Pauler Tivadar* legfőbb ítélőszéki bíró, a pesti egyetem tanára Büntetőjogtan címmel tette közzé híres tankönyvét.³⁵ A anyaggyűjtemény sokkal fontosabb szerepet töltött be, mintsem hogy pusztán pedagógiai könyvként tekintettek volna rá. *Pauler* az öngyilkosságot (autochiria) nem tartja büntettnak azon egyszerű s fentebb már említett oknál fogva, hogy önmaga

ellen büntettet senki nem követhet el. Ugyanakkor az általa meghatározott gyilkosságfogalomban nem tényállási elem az, hogy az elkövető mást öljön meg. A cselekedetet Pauler erkölcsstelennek tartja, de ez egyúttal jogsértést csak akkor jelentene, ha mások jogait sértené.

Ehelyütt teszünk említést arról, hogy a korabeli bírói gyakorlat hogyan viszonyult az életellenes cselekmények e speciális esetéhez. A szabad királyi városok jegyzőkönyveiben alig olvashatunk öngyilkosságról. Ennek okát a nép vallásosságában kereshetjük.³⁶ Azon keveseket, akik önközük által vetettek véget életüknek, részvét kísérte, s majdnem mindig az „eszelős”, az „örületes” vagy a „demens” jelző szerepelt nevük mellett. A XVIII. század utolsó harmadából fennmaradt rabtabellák a sikertelen kísérletet követő fogva tartásról tanúskodnak. Az egyik öngyilkosságot megkísérlőt például hat hónapra zártak be Heves börtönébe, mert készel akarta magát átszúzni. A tabella szerint a „börtön szennyének betudásával” került szabadlábra.³⁷ Ennek ellenére valószínű, hogy a bíróságok az öngyilkosjelölt depressziós állapotának alakulásától tették függővé a fogság időtartamát. (Mint később az 1795-ös tervezetben.) A kalocsai úriszék reformkori büntető joggyakorlatában találkozunk olyan jogesettel, amelynek ítéletéből egyértelműen kiderül, hogy az úriszék az öngyilkosságot megkísérlőt büntette. Az 1840-ből származó vád szerint a terhelt „ön-s Hitvesse” meggyilkolását kísérelte meg, tehát az öngyilkosság vád tárgyaként szerepel, vagyis bűncselekménynek tekintették. A kiszabott büntetésből is az látszik, hogy a vádlott két különböző bűncselekményért kapta a büntetést.³⁸ Egy kiegyezés után keletkezett írás³⁹ tanúsága szerint egy öngyilkossági esetben bűnvizsgálatot rendeltek el, tehát a cselekményt bűntényként értékelték annak ellenére, hogy az nem képez bűncselekményt. A szerző csak akkor tartaná elfogadhatónak a vizsgálatot, ha önnön tetteinkért mások is büntethetőek lennének.

A Csemegi-kódex a felvilágosodás Európájának uralkodó felfogásához csatlakozott, az öngyilkosságot és annak kísérletét (sui generis) nem bünteti.⁴⁰ A büntetőtervezet tárgyalása során elhangzott miniszteri indokok között találjuk azon állásfoglalást, mely szerint senkinek nincs joga saját életét kioltani, mert „a személyiség elidegeníthetetlen jog; az akarat tehát, mely ennek megszüntetését célozza, jogi szempontból semmis, nem létező.”⁴¹ Bár a törvényalkotók hangsúlyozzák, hogy semmiképpen sem ismerhető el az embernek élete fölötti joga azon értelemben, hogy azt megsemmisíthesse; büntetőpolitikai és erkölcsi érvek miatt büntetlenül hagyták. Ennek kifejezett kinyilvánítása nem hagy kétséget afelől, hogy a 278.§-t hogyan kell értelmeznünk. A gyilkosnál ugyanis, Pauler tankönyvéhez hasonlóan, nem tényállási elem a *másik* ember megölése.

Fayer szerint az öngyilkosság kísérlete a Csemegi-kódex alapján büntetendő.⁴² Ennek egyedüli esete az amerikai párbaj, amelyre a 283.§ 2) pontjába foglaltak vonatkoznak, bár a kifejezés sem ebben a bekezdésben,

sem másutt nem szerepel a törvénykönyvben. A párbaj e rendhagyó formája során a felek abban egyeznek meg, hogy aki közülük a fekete golyót húzza, az bizonyos időn belül köteles megölni magát. Az amerikai párbajnál a magyar Btk. csak úgy büntetett, ha nem csak a golyózás, tehát a kölcsönös felbujtás, hanem legalább az öngyilkossági kísérlet is megtörtént, vagyis a felbujtás az egyik irányban sikeres volt.⁴³ A tényállásnak tehát nincs kísérlete. (A bíróság gyakran tekintette a vádlott által önmagán ejtett testi sérüléseket és a lelki állapotot, melyben a cselekményt elkövette, a büntetés kompenzációjának.)⁴⁴

Finkey véleménye⁴⁵ azonban az, hogy az amerikai párbajt helytelen a kölcsönös öngyilkosságra rábírásnak minősíteni, mert a felek között csupán egyszerű megállapodás van. Következetelennek tartja a jogalkotót, amiért az amerikai párbajt a párbaj büntetésével (államfogház) sújtja, de mégis az emberölésről szóló fejezetben helyezi el.⁴⁶ Kőrösi⁴⁷ szerint sem tekinthető öngyilkosnak a sötét golyót húzó, mert a bekövetkezett halál nem tisztán saját, hanem ellenfelének az egyezményben megnyilvánuló akaratának is a következménye. Ez szemléletesen szólva azt jelenti, hogy a kivégző kéz az ellenfél kezét képviseli. Ezt az álláspontot Vámbéry képviseli a legmarkánsabban. Szerinte az amerikai párbaj sui generis delictum, és az öngyilkosság részességével egyéb, mint grammatikai kapcsolatban nincs.⁴⁸

Gyilkosságról (illetve ölésről) abban az esetben nem lehet szó, ha az élet megfosztásának jogos alapja van. Az élet azonban mint az erkölcsi személy képviselője elidegeníthetetlen és átruházhatatlan jog, azt az „általános akarat”, a törvény nem engedi egyezkedés tárgyává tenni.⁴⁹ A „volenti non fit iniuria” jogelve a büntetőjog tárgyát képező jogokban nem érvényesíthető.

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve⁵⁰ az öngyilkosságot nem büntette, hiszen az öngyilkossal szemben a büntetés céljai nem valósulhatnak meg, de azt a szocialista erkölccsel ellentétesnek nyilvánítja, a szocialista erkölcs szempontjából pedig társadalomra veszélyes cselekménynek.

Az irodalomban uralkodó nézet, az öngyilkosság illetve kísérletének büntetlensége mellett leggyakrabban a tényállásszerűség hiányát hozza fel. Emellett⁵¹ gyakran hivatkoznak arra, hogy ha sikerült az öngyilkosság, nincs akit felelősségre lehetne vonni (sem a holttestet, sem az ártatlan örökösöket). Kísérlet esetén az öngyilkosjelölt beszámíthatatlan állapota miatt a szankciótól el lehet tekinteni, illetve mivel az ember önmagával jogviszonyban nem állhat, önmaga ellen büntetendő cselekményt nem követhet el (vagyis jogilag indifferens lesz a tett). Tekinthető megengedett cselekménynek is, amennyiben az öngyilkos saját jogáról kívánt lemondani (qui suo iure utitur, nomini nocet). Nem elhanyagolható az a megfontolás sem, hogy a halálasztás lelkiállapotát csak rontaná a büntetés, és esetleg újabb kísérletet tenne, hogy önmagára kezét emeljen. Így legfeljebb határozott vagy határozatlan időre szóló gyógykezelés előírása fogadható el.

A másik oldalon kevesebben foglalnak állást. *Gál* a Javallatban egyrészt a rossz példáért tartja elmaradhatatlannak a fenyítést, másrészt azért, mert a kísérlettel az öngyilkosjelölt olyan „megzabolázhatatlan” indulatot árul el, amely a közbiztonságot veszélyezteti, s így a polgároknak félelmet ébreszt.⁵² Az 1803. évi osztrák büntetőtörvény az öngyilkosság jogellenességére hivatkozik. *Séda* a cselekményt szintén jogellenesnek tekintti, mert az öngyilkos megveti az állam törvényeit, amelyek az alattvalókat engedelmességre és a közjó előmozdítására intik.⁵³ Az állami érdekeket szem előtt tartó tanok⁵⁴ az 1795-ös tervezetre is hatottak: a merkantilista gazdasági alapokon nyugvó elképzelés szerint az ép elmével elkövetett öngyilkosság azért büntetendő, mert az állam elveszíti egy polgárát. Mindazonáltal az ezt hangoztatók sem tudnak olyan módszert, amellyel csalhatatlanul el lehet dönteni, hogy vajon az öngyilkos ép vagy zavart elmével hajtotta-e végre tettét.⁵⁵ Bár *Séda* elismeri, hogy a sikeres öngyilkosságot elkövetővel szemben alkalmazott bármilyen büntetés céltalan volna, de olyan intézkedések megtételét, melyek a hasonló esetek előfordulását megakadályozandó rávilágítanak az öngyilkosság rút voltára és jogtalanságára, kívánatosnak tartana. Itt, az egyház befolyásának növelése mellett az ép elmével öngyilkosságot választók becstelenség nyilvánítását javasolja. A sikertelen kísérlettevők elriasztására pedig egy gyógyítónak éppenséggel nem mondható intézkedést tart megfelelőnek: ők „az évek hosszú során át földalatti üregben” legyenek kénytelenek tengődni. Francia mintára javasolja egy fegy- és javítóintézet felállítását (Hospice de la Salpêtrière) erre a célra.

Vámbéry ennél sokkal megengedőbb. Ő a New York-i büntető törvényhez hasonlóan azt javasolja, hogy a törvény elvben mondja ki az öngyilkosság büntetendőségét. A *lex imperfecta* megteremtése azért szükséges, mert bár a tett úgy tűnhet, hogy a jogrendet közvetlenül nem sérti, de a jog alapjául szolgáló erkölcsi normába ütközik, és így kívánatos, hogy a jog-

alkotó legalább a rosszallását fejezze ki. *Vámbéry* felhívja a figyelmet annak a tételnek a tarthatatlanságára, amely szerint a saját jogtárgyak megsértése csak akkor pönalizálható, ha az egy olyan cselekmény elkövetésére irányul, amely már magában véve büntetendő cselekményt képez. Ahhoz hogy belássuk, hogy az öngyilkosság az erkölcsi normákon kívül a társadalom jogrendjét is sérti, az életet nem mint jogot, hanem mint állapotot kell fölfognunk. Minden individuumnak kijelölt helye, saját rendeltetése van. Ezért minden öngyilkos nemzete érdekein túl az emberiség érdekeit is sérti.

Hasonló, állami szempontú megfontolások még az 1970-es években is előfordultak. Egy szociológiai tanulmányban⁵⁶ azt javasolják a szerzők, hogy a „felelőtlen” öngyilkosjelöltek elriasztására oly módon alkossanak törvényt, hogy ezzel a komoly indokok által vezéreltetet ne sújtsák. Azt is szükségesnek tartották, hogy a tettért hibáztatható családtagokat vonják felelőségre.

Mindezek fényében – némileg talán sommásan – megállapítható, hogy a magyar jogi gondolkodás az öngyilkosság megítélésében jórészt követte az európai jogfejlődést. Hazai jogunk, ha némi késéssel is, de magáévá tette a felvilágosodás szellemi örökségét, és a jogrend szekularizációjával párhuzamosan lemondott az önkéntes halált választók büntetőjogi üldözéséről. Kétségtelen, hogy a kedvezőtlen öngyilkossági statisztika és az „öngyilkos nép” mítosza más országoknál talán hangsúlyosabban veti fel a kérdést: hasznos vagy elfogadható fegyver-e a kriminális szankció a szuicidum prevenciójában? Meggyőződésünk azonban, hogy a jogállamban nem a büntetőjog feladata, hogy az individuum legszemélyesebb döntéseit tilalomfákkal kerítse körül. Legyen szó bár a legtragikusabb tettről, amennyiben az egyén önmagán kívül nem sért más jogi tárgyat, a társadalom nem folyamodhat az ultima ratióhoz, be kell érnie a magatartás-szabályozás finomabb eszközeivel.

Jegyzetek

- 1 Simson, Gerhard/Geerds, Friedrich: Straftaten gegen die Person und Sittlichkeitsdelikte in rechtsvergleichender Sicht, München, 1969, 65.p.
- 2 Schmidhäuser, Eberhard: Selbstmord und Beteiligung am Selbstmord in strafrechtlicher Sicht, In: Festschrift für Hans Welzel zum 70. Geburtstag, Berlin-New York, 1974, 801. p.
- 3 Number of Suicides by Age Group and Gender, Hungary, World Health Organisation, Geneva, 2003.
- 4 www.weltderwunder.de/wdw/Mensch/Mythos/VolkdesGiftes/
- 5 Bosnyák Sándor: A halál országa. Az öregek önkéntes halála, Kharón Thanatológiai Szemle, 1999. 1-2. 123. p.
- 6 Sánta Ferenc: Sokan voltunk, In: Isten a szekéren, Bp., 1970.
- 7 Nótári Ádám: Az öngyilkosság megítélése az ókori Romában, in: Jogérvényesítés-jogalkalmazás, Bp., 2002, S. 100 ff. részletesen elemzi az eljárásjogi és a civiljogi vonatkozásokat.
- 8 Nótári i.m. 106. p. cit. Brand, I.C.E.: Roman Military Law, London, 1968.
- 9 De civitate Dei I 20, 21
- 10 P. II caus. XXIII qu. 5 can. 9-12.
- 11 Máté 3,4
- 12 Simson/Geerds i.m. 63-72. p.

- 13 Wacke, Alfred: Der Selbstmord im römischen Recht und in der Rechtsentwicklung, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 1980.S. 31 ff.
- 14 Wacke i.m. 35. p.
- 15 Wacke i.m. 36. p. cit. Beccaria (1764): Dei delitti e delle pene, cap. XXXII.
- 16 Suicide Act, 9 & 10 Eliz. II c. 60; 1961, Section 1.
- 17 Homicide Act, Section 4. (1957)
- 18 CIC c. 1240 § 1 nr.3.
- 19 Ringel, Erwin: Selbstmord – Appell an die anderen, 5. Auflage, Wien, 1995, 56. p.
- 20 Bodó Máttyás: Jurisprudencialis criminalis, Pozsony 1751, 205-207. pp..
- 21 Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog kézikönyve, Bp., 1902, 203. p.
- 22 Angyal Pál hozzászólása Az elváltások és az öngyilkosságok okai és leküzdésük eszközei c. értekezleten (szerk. Laky Dezső, Debrecen 1927.) 41. p..
- 23 Szlemenits Pál: Magyar fenyítő törvénykönyv, Pest 1872, 142. p.
- 24 vö. Bodo Jurisprud. Crim. Kollonich fordításával: „...hujus cadaver dominium jurisdictionis apprehendere, et abolere teneatur.” In: Réti Illés Elemér: A büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon, Bp., 1916, 25. p.

- ²⁵ Angyal Pál hozzászólása Az elválások és az öngyilkosságok okai és leküzdésük eszközei c. értekezleten (szerk. Laky Dezső) Debrecen, 1927, 42. p.
- ²⁶ Vámbéry Rusztem: Az öngyilkosság büntetethősége, Jogi Szemle 1892, 17. szám, 532. p.
- ²⁷ Angyal hozzászólása uo.: 42. p.
- ²⁸ Hajdú Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntető kódextervezet, Bp., 1971.
- ²⁹ A kötelmek terén más szempontú megközelítést ad Bodó: az öngyilkosságban megakadályozott segítségére tartoznak sietni az orvosok és a sebészek, ellenkező magatartás tanúsítása esetén a gyakorlattól való eltúlságukat tessék kockára. SEDA ERNŐ: Az öngyilkosság, Bp., 1877, 236. p.
- ³⁰ Gál László: Javallat. Az első erdélyi magyar nyelvű büntető törvénykönyv-tervezet 1830. A bevezetőt írta és a szöveget sajtó alá rendezte Hajdú Lajos. Encyclopaedia Transylvanica, Bp., 1992, Eötvös Lóránd Tudományegyetem. A megjelenés alkalmából ld. Mezey Barna: Adalék a magyar büntetőjogi kodifikáció történetéhez. Magyar Jog, 1994, 5. sz.
- ³¹ A katonai büntetőjogban is ismeretes a „közhírré tétel” megszégyenítő szankciója: amennyiben az öngyilkosságot az elítélt katonai azért választotta, hogy az akasztófa általi halált elkerülje, neve és azon büntette, amelyért halálbüntetés várt volna rá „nagy s olvasható betűkkel egy fatáblára íratik, a mely a” hóhér által egy karóra szegeztetik, s három napig ott hagyatik.” In: RÁCZ VILMOS: A hadi fenytő törvények a magyar hadseregnek alkalmazva, Bp., 1848, 228. p.
- ³² Magyar jogtörténet (szerk. Mezey Barna) Budapest, 2004, 300. p.
- ³³ Zehery Lajos hozzászólása Az elválások és az öngyilkosságok okai és leküzdésük eszközei c. értekezleten (szerk. Laky Dezső) Debrecen 1927: 21. p.
- ³⁴ Kautz Gusztáv: A magyar büntetőjog és eljárás tankönyve, Pest, 1873.
- ³⁵ Pauler Tivadar: Büntetőjogtan, Pest, 1864.
- ³⁶ Kóncz Ákos: Debreczen város régi büntetőjoga, Debrecen, 1913.
- ³⁷ Hajdú Lajos: Büntetett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában, Bp., 1985.
- ³⁸ Az eset részletes leírását l. Udvaros Judit Szusanna: Élet elleni bűncselekmények a kalocsai érseki úriszék reformkori büntető joggyakorlatában (1825-1848) Szeged, 1981.
- ³⁹ Csukássy Károly: Büntény-e az öngyilkosság? Jogtudományi Közlöny 1869, 198. p.
- ⁴⁰ 1878: V.
- ⁴¹ Lőw Tibóias: A magyar büntető törvénykönyv a büntettekéről és

- vétsegekről és teljes anyaggyűjteménye, Bp., 1880.
- ⁴² Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve, Bp., 1895.
- ⁴³ Az osztrák javaslat már a golyózás iránti megállapodást tíz évig terjedő fegyházzal vagy fogházzal, ha megtörtént az öngyilkosság, tizenöt évig terjedő fegyházzal bünteti. A javaslat az amerikai párbaj esetén a visszalépés büntetlenségét is szabályozza. Ez a magyarból hiányzik: nálunk a közönséges párbajról való visszalépés mentesít (297.§) az amerikai párbajról való elfalás nem. In: Fayer i.m.
- ⁴⁴ Erdemes megemlíteni, hogy Schlanich Lőrincz szatmári püspök a főrendiház tárgyalásán indítványozta, hogy az amerikai párbaj büntetése ne államfogház, hanem fogház legyen: A javaslatot a főrendiház nem fogadta el. In: Lőw i.m. Az egyházi befolyás bizonyítékaként szolgálhat az a tény is, hogy egy 1857. október 30-án kelt minisztériumi rendelet az ép elmével öngyilkosságot elkövetettől megtagadta az egyházi szertartás szerinti eltemetést.
- ⁴⁵ Finkey i.m. 485. p.
- ⁴⁶ A III. valenciai zsinat 855-ben általában a párbajban elesettet öngyilkosnak tekintette. In: SEDA i.m. 52. p.
- ⁴⁷ Kőrösi Sándor: Amerikai párbaj, Debrecen, 1878.
- ⁴⁸ Vámbéry i.m. 593. p.
- ⁴⁹ Kőrösi i.m. 25. p.
- ⁵⁰ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve, Bp., 1962.
- ⁵¹ A kérdés rendszerezésénél, Angyal Pálra hagyatkoztunk.
- ⁵² Posch Jenőtől tudhatjuk, hogy a klasszikus görög világban levágták az öngyilkos kezét, és külön helyre temették. Ezt kevésbé az elhunyt tetemének a meggyalázása, inkább az ártó kéz újabb károkozásának megakadályozása végett tették. In: POSCH JENŐ: Az öngyilkosság (akadémiai székfoglaló) Nyugat 1921, 5. sz.
- ⁵³ SEDA i.m. 245. p.
- ⁵⁴ Hajdú i.m. 325. p. cit. Sonnenfels
- ⁵⁵ Posch Jenő akadémiai székfoglalójában (Nyugat 1921, 5. sz.) szintén kitér arra, hogy a társadalom joga az ember közreműködésére hogyan viszonyul az egyes ember saját szabadságához való jogához, Posch racionalizáló gondolkodását az öngyilkosságról többen bírálták. Hornyanszki hozzászólása a Laky-konferencián és Füst Milán reagálása a Nyugatban (1921. 6. és 9. szám) Füst meghaladja a kortárs dimenziókat, amikor arról való gondolkodást javasol, hogy hol van az a pont, amikor jobb előbb meghalni, mint kitaratani.
- ⁵⁶ Szűcs Szusanna/ Bereczki Zoltán /Balázs Mária: Az öngyilkossági kísérletről 820 eset elemzése alapján, Orvosi Hetilap 1972, 41. sz., 2456. p.

Képes György:

Függetlenségi nyilatkozatok a 14. századi Skóciától a 19. századi Magyarorszáig*

A két és fél évszázad alatt a függetlenségi nyilatkozatok története a 14. században kezdődött, amikor a skóciai királyok a pápától függetlenséget nyújtottak. A 19. században pedig a magyar polgári átalakulás korából pedig a magyar jogtörténész számára szintén nem nélkülözhető 1849. április 14-ei magyar Függetlenségi Nyilatkozat.

Minden szabadságmozgalom arra törekszik, hogy ügye iránt a külvilág és a belső közvélemény rokonszenvét is megszerezze. Az elfogadottságra törekvés sok esetben politikai, elvi deklarációkban testesül meg. E tanulmányban négy korszak függetlenségi nyilatkozatát kívánjuk bemutatni és összevetni, azzal a nem titkolt céllal természetesen, hogy a hasonlóságokra rávilágítsunk:

1. a feudális korból a skótok híres 1320. április 6-ai arbroathi deklarációját, mely latin nyelven, a pápához címelve íródott (*Littere directe ad dominum Supremum Pontificem per communitatem Scotie*);
 2. a reformáció korából az 1581. július 26-ai holland függetlenségi nyilatkozatot (*Akte van Afzwering van Philips II*, azaz talán nem túl szabatos magyar fordításban – II. Fülöp király „esküvel való megtagadásának” törvénye, másik elnevezéssel pedig – mai holland írásmóddal – *Plakkaat van Verlating*, az „elszakadás manifestuma”);
 3. a 18. században az 1776. július 4-én elfogadott amerikai *Declaration of Independence*-t;